

Tadeusz Mędzelowski

BRATERSTWO I PACYFIZM W DZIAŁALNOŚCI MIĘDZYNARODOWEGO DOMU SPOTKAŃ MŁODZIEŻY W OŚWIĘCIMIU

Idee braterstwa i pacyfizmu są urzeczywistniane w działalności Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu. Jest on wynikiem wieloletniej współpracy polskich muzeów pamięci i innych instytucji zaangażowanymi w upamiętnianie i wychowanie w duchu pokoju w ramach Akcji Znaków Pokuty. Akcja Znaków Pokuty jest organizacją, która została założona w 1958 roku z inicjatywy przedstawicieli niemieckiego kościoła protestanckiego. Miała służyć wiernym zawiedzionym postawą kościoła ewangelickiego w czasach nazistowskich. Inicjatorem jej utworzenia był prezes Synodu Kościoła Ewangelickiego Lothar Kreyszig, który w okresie narodowego socjalizmu występował przeciwko mordowaniu osób niepełnosprawnych i upośledzonych. W 1958 roku podczas obrad Synodu odczytano wezwanie do Akcji Znaków Pokuty, by przeciwdziałać zobojętnieniu części niemieckiego społeczeństwa na krzywdy wyrządzone przez nazistów innym narodom. Podstawą wezwania stało się uznanie winy Niemców za działalność latach 1933-1945¹. W dokumencie zawarto słowa: „My, Niemcy, rozpoczęliśmy II wojnę światową i już przez to winni jesteśmy bardziej niż inni niezamierzonego cierpienia ludzkości. Niemcy zabili w zbrodniczym buncie przeciw Bogu miliony Żydów. Ten kto spośród nas, osób, które przeżyły, nie chciał tego, ten nie zrobił dostatecznie dużo, aby temu zapobiec. Nie mamy pokoju przede wszystkim dlatego, że za mało jest pojednania. Jesteśmy jeszcze w stanie, bez szkody dla obowiązku podejmowania sumiennych decyzji politycznych, przeciwstawić się samorozgrzeszeniu, goryczy i nienawiści, jeśli sami rzeczywiście przebaczymy, wyprosimy przebaczenie i będziemy to przekonanie realizować w praktyce”².

Od początku działalności Akcja Znaków Pokuty podejmowała działania na rzecz pokoju poprzez poszukiwanie dialogu, niesienie pomocy osobom potrzebującym, instytucjom oraz dbałość o miejsca pamięci. Występowała prze-

¹ Por. U. Sieńczak, *Akcja Znaków Pokuty*, w: *Jakże mam śpiewać... 10 lat Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży*, red. S. Orth, Oświęcim, s. 143.

² Tamże, s. 144.

ciwko próbom „wymazywania” z historii narodowo-socjalistycznej dyktatury. Za obowiązek wobec ofiar II wojny światowej Akcja Znaków Pokuty uznała pielęgnowanie pamięci o ich życiu i cierpieniu. Podjęła służbę na rzecz pojednania i pokoju między Niemcami oraz obywatelami krajów, które padły ofiarą niemieckiego faszystwu. Polskę uznano za kraj, który trzeba otoczyć szczególną opieką.

Organizacja realizowała swoje cele w różnych formach, zarówno w Niemieckiej Republice Federalnej, jak i Niemieckiej Republice Demokratycznej. Z przyczyn politycznych i praktycznych wschodniemiecka Akcja Znaków Pokuty skupiła swoje działania na krajach byłego bloku wschodniego, w tym Polski. Nie znaczy to jednak, że nie zostały nawiązane kontakty z Polską przez Akcję Znaków Pokuty funkcjonującą na terytorium Republiki Federalnej Niemiec. Miała ona jednak ze względów politycznych charakter ograniczony.

Działalność organizacji w Polsce rozpoczęła się w 1962 roku. Wówczas pierwsze grupy jej członków przyjechały do miejsc pamięci, w tym do obozów koncentracyjnych. Początkowo były to obozy w Oświęcimiu, Majdanku i Sztutowie. Jak zauważa Andrzej Wójtowicz, Akcji Znaków Pokuty pomogło w Polsce opublikowane jesienią 1965 roku Memorandum Kościoła Ewangelickiego Niemiec *O stosunku do sąsiadów z Europy Wschodniej*, a w szczególności do Polski³. Zostało ono życzliwie przyjęte przez polską opinię publiczną i spowodowało, że szerzej – w tym w kręgach rządowych – zaczęto dyskutować o kształtowaniu na nowo stosunków polsko-niemieckich. Słusznie twierdzi A. Wójtowicz, że Akcja Znaków Pokuty była pionierem pojednania polsko-niemieckiego młodej generacji. Była znaczącym uczestnikiem rozmów z organizacjami kościelnymi. Najważniejszym jej partnerem w tym okresie była Polska Rada Ekumeniczna, która wspierała i pomagała w przewyciężaniu trudności na terenie Polski. Istotnym zadaniem było przekonanie społeczeństwa i instytucji państwowych, że cele tej działalności są słuszne, wynikają ze szczerych intencji i nie mają charakteru politycznego. Należy zwrócić uwagę, że Akcja Znaków Pokuty była organizacją wywodzącą się z kręgów kościołów ewangelickich mało znanych w Polsce i nie zawsze właściwie rozumianych. Dlatego tak cenne było udzielone Akcji Znaków Pokuty poparcie Polskiej Rady Ekumenicznej, zrzeszającej w Polsce również kościoły ewangelickie. Akcja Znaków Pokuty była uznawana w Polsce za organizację elitarną. Początkowo skupiała bowiem młodzież z domów inteligencji niemieckiej, nauczycieli, duchownych ewangelickich i antyfaszystów.

Pierwsze kontakty Akcji Znaków Pokuty z Polską zostały nawiązane w okresie, w którym stosunek Polaków do narodu niemieckiego był zdecydo-

³ Por. A. Wójtowicz, *Akcja Znaków Pokuty - pionier pojednania polsko - niemieckiego*, w: red. S. Orth, *Jakże mam śpiewać...*, s. 38.

wanie negatywny ze względu na doświadczenia II wojny światowej. Polakom trudno było zrozumieć młodzież niemiecką, która spędzała wolny czas na terenach byłych obozów koncentracyjnych i dobrowolnie, nieodpłatnie wykonywała prace porządkowe. Kontrowersje wywoływało ich dążenie do dostępu do archiwów, w których były zgromadzone dokumenty z okresu wojny, by dzięki własnym badaniom przekonać się o skali problemu i poznać historię swojego narodu na polskich ziemiach.

Istotne znaczenie odegrał podpisany 7 grudnia 1970 roku układ między Polską Rzeczpospolitą Ludową, a Republiką Federalną Niemiec o normalizacji stosunków między tymi państwami. Jego celem było nawiązanie współpracy gospodarczej i kulturalnej. Zawarcie tego układu – i jego ratyfikacja w 1972 roku – wpłynęło bez wątpienia na szersze zainteresowanie zarówno strony polskiej, jak i niemieckiej wzajemną współpracą. Spowodowało też zmniejszenie ograniczeń w napływie grup niemieckich do Polski i grup polskich do Niemiec. Zrodziła się wówczas inicjatywa zbudowania młodzieżowego centrum spotkań, w którym by można było prowadzić pracę pedagogiczną i wychowawczą zgodną z ideami Akcji Znaków Pokuty. Pomysłodawcą był Volker von Toerne, poeta, działacz młodzieżowy, ówczesny kierownik polskiego referatu Akcji Znaków Pokuty. Wskazywał, że pobyt na terenie obozów zagłady, spotkania i rozmowy z byłymi więźniami są niewystarczające. Jego zdaniem, w działalności organizacji brakowało refleksji i zadumy. Za niezbędne uznał stworzenie miejsca, w którym możliwa byłaby wymiana poglądów, głęboka dyskusja, a przede wszystkim bliższe poznanie, pozwalające przełamać funkcjonujące w społeczeństwach stereotypy. Uważał, że w pobliżu byłego obozu koncentracyjnego powinno powstać miejsce, gdzie zderzą się poglądy młodych ludzi z różnych krajów doprowadzając do jedności w różnorodności.

Zdecydowano, że w Oświęcimiu powstanie Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży⁴. Decyzja o lokalizacji zapadła w Biurze Politycznym Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Uroczyste otwarcie nastąpiło 7 grudnia 1986 roku. Budowa Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży nie byłaby możliwa bez wsparcia miasta Oświęcim i ofiarności wielu osób prywatnych oraz instytucji z Polski i Niemiec, zaangażowanych w kształtowanie procesu pojednania polsko-niemieckiego i rozwijanie dialogu chrześcijańsko-żydowskiego.

⁴ Początkowo Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży miał powstać w Beskidach. Od tego pomysłu odstąpiono. Działacze Akcji Znaków Pokuty szukali poparcia dla tej inicjatywy wśród najwyższych dostojników państwowych. Pozyskali przychylność niemieckich kanclerzy W. Brandta i H. Schmidta oraz H. J. Vogla Przewodniczącego Partii SPD. W Polsce podjęli współpracę z kombatancką organizacją, Związkiem Bojowników o Wolność i Demokrację. Okazała się jednak mało skuteczna w swoich działaniach.

Istotnym było wsparcie udzielone przez byłych więźniów obozu w Oświęcimiu. To oni w podczas rozmów podjęli decyzję o budowie Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży, przekonując, że nie można mówić o polsko-niemieckim pojednaniu pomijając funkcjonowanie tego obozu zagłady⁵.

Hans Jochen Vogel Przewodniczący SPD podczas uroczystości otwarcia zaznaczył, że Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży powstały w pobliżu miejsca, w którym zamordowano miliony ludzi ma służyć młodemu pokoleniu, by uświadomiło sobie, dokąd prowadzi fanatyzm, totalitarne upojenie władzą i negowanie godności człowieka. Podkreślił, że przezwyciężenie trudnej przeszłości nie polega na jej zapomnieniu i stłumieniu, ale na wyciągnięciu wniosków z pamięci o ludzkim cierpieniu. Powinno ono prowadzić do pokojowego ładu, którego najwyższymi wartościami będzie godność człowieka i międzyludzka solidarność⁶.

Misją Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży jest prowadzenie edukacji historycznej, skierowanej przede wszystkim do młodzieży, w oparciu o historię obozu w Oświęcimiu i symbolikę tego miejsca w świecie. Jest ona wiązana z edukacją obywatelską dotyczącą poszanowania praw człowieka, przeciwdziałania rasizmowi, antysemityzmowi i ksenofobii we współczesnym świecie oraz podejmowaniem działań na rzecz tolerancji i respektowania różnorodności⁷. W latach 2010-2012 Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży realizował projekt *Prawa człowieka zaczynają się od praw dzieci i młodzieży*. Projekt był skierowany do młodzieży z Oświęcimia i łączył nauczanie o prawach człowieka z edukacją o narodowym socjalizmie i Holokauście. Został podjęty w wyniku przeprowadzenia badań przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej, pierwszych w historii ogólnoeuropejskich badań na temat nauczania o Holokauście oraz nauczania o prawach człowieka w miejscach pamięci. Sporządzony raport *Odkryj przeszłość dla przyszłości; badanie roli historycznych miejsc i muzeów w nauczaniu o Holokauście i prawach człowieka w Unii Europejskiej* wskazywał, że właściwe jest łączenie obu elementów edukacji. Dla podjęcia projektu istotne jest zawarte w nim stwierdzenie, że „większość miejsc pamięci uznaje za swoje główne zadanie przekazywanie wiedzy historycznej, tylko nieliczne uznają zwiększenie świadomości na temat praw człowieka za równie ważny cel”⁸. Tego typu edukacja łączy przeszłość

⁵ Por. 20 lat MDSM – Inna strona świata, Jubileusz, w: *W stronę Domu, Spotkanie dobrych duchów, przyjaciół i darczyńców*, Oświęcim, 2007, s. 7.

⁶ Por. H. J. Vogel, *Uzasadniona nadzieja*, w: *Jakże mam śpiewać... 10 lat Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży*, red. S. Orth, Oświęcim, s. 59-60.

⁷ Por. *Album W sercu świata, poświęcony wystawie z okazji 25- lecia Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu*, Oświęcim 2011-2013, s. 3.

⁸ E. Pasternak, *Nauczanie o prawach człowieka w kontekście historii Narodowego Socjalizmu i Holokaustu* w: *Prawa człowieka zaczynają się od praw dzieci i młodzieży, Dokumentacja trzech edycji*

i terażniejszość. Projekt pozwolił na uświadomienie, że dopiero po II wojnie światowej społeczność międzynarodowa doszła do wniosku, że by zapobiec podobnym zbrodniom i naruszeniom praw człowieka w przyszłości, niezbędna jest ich kodyfikacja i międzynarodowy system ochrony. Zwrócił uwagę na postanowienia *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* z 1948 roku oraz *Konwencji o prawach dziecka* z 1989 roku. Istotnym elementem projektu było dokonanie analizy współczesnej sytuacji życiowej młodzieży, zrozumienie swoich praw i reagowanie w przypadku ich łamania w odniesieniu do praw człowieka. Autorom projektu zależało na podkreśleniu właściwych relacji, jakie powinny obowiązywać w szkole w relacji uczeń – władza szkolna, w rodzinie w relacji dziecko – władza rodzicielska i w państwie w relacji obywatel – władza państwowa. Podkreślano prawo do wyrażania własnych opinii zgodnie z prawami człowieka i poszanowaniem zasad demokracji. W tym celu korzystano z dorobku takich dyscyplin naukowych jak filozofia, w tym etyka, nauki społeczne i historia. Uznano, że historia może pomóc zrozumieć jak rozwijały się prawa człowieka, ale dalszy ich rozwój powinien być wspierany innymi dyscyplinami naukowymi, by pomóc lepiej zrozumieć, co doprowadziło do Holocaustu. Wiedza poparta analizą wydarzeń historycznych jest wstępnym warunkiem każdej dyskusji. Nieodłączną częścią organizowanych przez Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży działań w zakresie szerzenia idei braterstwa jest wizyta w byłym obozie i jego zwiedzanie. Pamięć o II wojnie światowej jest pojmowana w kontekście europejskim, a współdziałanie we wspólnej Europie stwarza nową perspektywę dla wymiany poglądów na temat kultury pamięci.

Spotkania młodych ludzi z całego świata z byłymi więźniami obozu w duchu pojednania przybliżają prawdę historyczną oraz stanowią merytoryczny i moralny fundament pracy Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży. Dzięki nim rewidowane są uprzedzenia i przełamywane stereotypy. Stwarzają możliwość poznania historii poprzez pryzmat indywidualnych doświadczeń jej uczestników. Pozwalają na uzyskanie odpowiedzi na trudne pytania, które można zadać byłym więźniom obozu. Bardziej pogłębiona staje się refleksja nad tym, co się wydarzyło w Oświęcimiu i łatwiej jest zrozumieć koszmar II wojny światowej. Dzięki temu staje się ona ostrzeżeniem przed kolejną i powinna jej zapobiegać. Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży nastawiony jest na rozbudzenie potrzeby kształtowania w sobie pełnego człowieczeństwa, czyli cech charakteru, podnoszenia poziomu uczuciowego reagowania na świat. Kieruje uwagę na wyższe wartości, podkreślając ich znaczenie w życiu jednostek i społeczeństw.

projektu edukacyjnego dla młodzieży, które odbyły się na przestrzeni lat 2010-2012 w Międzynarodowym Domu Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu, Oświęcim 2013, s. 7-8.

Maria Szyszkowska uważa, że nie należy pozostawać pod wpływem jednego tylko poglądu, ale poznawać różne stanowiska. Służą temu książki, teatr, sztuka. Uczona zaznacza jednak, że bardziej przekonujące są i silniej oddziałują żywe wzory niż lektury. „Martwe wzory nie mogą poruszyć tak silnie wyobraźni jak postawy osób żyjących i w analogicznych jak my warunkach”⁹. Międzynarodowa wymiana młodzieży daje uczestnikom możliwość osobistych kontaktów z rówieśnikami z innych krajów, poznanie kultury i historii ich ojczyzn oraz życia codziennego. Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży, prowadząc działalność edukacyjno-pedagogiczną, realizuje programy, projekty i organizuje seminaria skierowane do dorosłych i młodzieży z różnych stron świata, w szczególności do młodzieży polskiej i niemieckiej. Został przy nim utworzony Fundusz im. Neumanów, z którego przyznawane są stypendia naukowe dla wybitnie uzdolnionej młodzieży z Oświęcimia i okolic.

Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży jest też miejscem spotkań polityków. W tym miejscu 18 września 2009 roku prowadzili rozmowy: Hans - Gert Pottering i Jerzy Buzek, ówczesny przewodniczący Parlamentu Europejskiego. Obecni byli również Marian Turski polski historyk i dziennikarz, były więzień łódzkiego getta i obozu w Oświęcimiu oraz Christoph Heubner, reprezentant drugiego pokolenia Niemców powojennej generacji, współzałożyciel Międzynarodowego Domu Spotkań, wiceprezydent Międzynarodowego Komitetu Oświęcimskiego. Dyskutowano o Europie utraconej i Europie odrodzonej. Rozmawiano w Oświęcimiu, w miejscu pamięci o tragicznych wydarzeniach II wojny światowej, miejscu gdzie rodzą się inicjatywy przełamania narodowych stereotypów, walki o prawa człowieka, promowana jest tolerancja, braterstwo, pacyfizm i formułowane ostrzeżenia przed totalitaryzmem.

W Międzynarodowym Domu Spotkań Młodzieży odbywają się wystawy, wernisaże, wieczory poezji. Należy zaznaczyć, że w III Rzeszy dążono do ograniczenia wypowiedzi twórczych. Powodem było nieprzystosowanie artystów do narzucanych norm. Obcowanie ze sztuką zdaniem nazistów wyzwalalo bunt i budziło wrażliwość.

Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży dzięki swojej działalności stał się istotnym miejscem na mapie świata. Jego działalność przyjmuje różne formy: Są to: *Dni Otwartych Drzwi*, *Rozmowy o tolerancji*, *Spotkania z wiedzą*, *Europejskie Rozmowy*, *Festiwal Kultury*, *Krakowski Salon Poezji*, *Spotkania z Filozofią*, *Biennale Plakatu Społeczno-Politycznego*, spotkania: *Kim jestem*, *Moja polsko-żydowsko-izraelska tożsamość*, *Literatura i pamięć* oraz koncerty i wystawy. Na stałe zagościły one w kalendarzu wydarzeń Oświęcimia i re-

⁹ M. Szyszkowska, *Zagubieni w codzienności*, Warszawa 1999, s. 59.

gionu, stając się znaczącymi elementami kultury w mieście. Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży prowadzi działania na rzecz społeczeństwa obywatelskiego. Dzięki przedsięwzięciu, jakim jest Akademia Oświęcimska, miasto stało się międzynarodowym centrum praw człowieka¹⁰.

Analizując działalność Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży należy stwierdzić, że jego działacze i wolontariusze wpływają na wyobraźnię ludzi, zwłaszcza młodych i w sposób właściwy pokazują, do czego może prowadzić nienawiść człowieka do człowieka. Myślenie o przyszłości nie może być oderwane od przeszłości. Dlatego też jednym z realizowanych zadań jest praca nad tym, by trudna przeszłość była impulsem do budowania lepszej przyszłości. Jak zauważa profesor M. Szyszkowska „ślady przeszłości ciążą zanadto, bo koncentrując uwagę odwracają nas od chwili, która nadchodzi, jest i mija bezpowrotnie. A potem spóźniony żal, że coś przeminęło, coś w stosunku do czego nie byliśmy wystarczająco pieczołowici. Dotyczy to przede wszystkim stosunku do drugiego człowieka. Wymaga on uwagi troski i wyobraźni”¹¹.

Dyrektor Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży, Leszek Szuster, we wstępie do książki *W stronę Domu* napisał: „W centrum uwagi pozostaje niezmiennie działalność edukacyjna w oparciu o historię KL Auschwitz, ale uzupełniana o współczesne konteksty, tak ważne z perspektywy dnia dzisiejszego. By uczyć o trudnej historii II wojny światowej nie można ograniczać się wyłącznie do problematyki upamiętniania. Konieczność aktualizacji przesłania z Auschwitz jest dla wszystkich, którzy obserwują współczesny świat oczywista”¹². Z tego powodu Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży podejmuje szereg inicjatyw o charakterze obywatelskim. Wyrastają one z przekonania, że powinien pełnić służebną rolę w procesie demokratyzacji życia społecznego, upowszechniania tolerancji i poszanowania praw człowieka. Znamienne są słowa: „Wyjątkową pozycję zarezerwowaliśmy kulturze i tworzącym ją artystom. Dzięki nim możemy spojrzeć na współczesny świat i zachodzące w nim przemiany innymi, bardziej wrażliwymi oczami”¹³. Realizując swoją misję Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży stał się miejscem przełamania barier, refleksji i dialogu. Działalność skupia się na wspomnianych podróżach studyjnych, międzynarodowych seminariach tematycznych, seminariach kształceniowych dla nauczycieli, warsztatach oraz programach w ramach wymiany młodzieży. Działalność ta zaszczerpia przekonanie o potrzebie nowej edukacji kolejnych pokoleń w duchu pacyfistycznym.

¹⁰ Por. *Czas Winy i Czas Nadziei*, Oświęcim 2009, s. 6.

¹¹ M. Szyszkowska, *Spotkania w salonie*, Warszawa 1999, s. 15.

¹² *W stronę Domu. Spotkanie dobrych duchów, przyjaciół i darczyńców*, Oświęcim, 2013, s. 1.

¹³ Tamże.

Krystyna Oleksy, była Dyrektorem Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście w Państwowym Muzeum Auschwitz – Birkenau uważa, że samo zachowanie śladów tragedii i pielęgnowanie pamięci to dzisiaj za mało. Wskazuje na potrzebę „powszechnego nauczania o faktach, a przede wszystkim o przyczynach i mechanizmach zbrodni”¹⁴. Alicja Bartuś, Przewodnicząca Zarządu Fundacji na rzecz Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży w Oświęcimiu dodaje: „Jak uczyć by nie było to wyłącznie przekazywanie wiedzy o przeszłości, lecz by edukacja wspomagała budowę lepszej przyszłości i lepszego – tu i teraz. Każdy z nas ma z tyłu głowy marzenie, by hasło „nigdy więcej” nie było puste. By przybrało realną formę. Jestem przekonana, że nasze wysiłki powinny temu służyć. Odsłonięcie prawdziwej natury każdego zbrodniczego systemu, dokładne pokazanie mechanizmów zbrodni, odnajdywanie wspólnych cech, symptomów wreszcie sygnałów ostrzegawczych – to niezwykle ważny krok w kierunku demokracji odporniejszej na niebezpieczne idee i odpowiednio czulej na punkcie ochrony praw człowieka”¹⁵. Działacze Międzynarodowego Domu Spotkań Młodzieży pokój i sprawiedliwość uznają za najwyższe wartości w życiu społecznym. Szerzą te idee powodowani niepokojem o fizyczno-biologiczne przetrwanie człowieka i naszej planety. Dzięki ich pracy pielęgnowana jest pamięć o zbrodniach ludobójstwa popełnionych przez nazistów w okresie II wojny światowej. Pomysłodawcy, pracownicy, wolontariusze realizują to trudne zadanie mając świadomość, że odchodzi pokolenie będące świadkiem tych wydarzeń. Kolejne pokolenia, urodzone kilkadziesiąt lat po tych wydarzeniach, nie powinny pozostać obojętne, czemu służy poznanie i zrozumienie historii. „Nasuwa się interesujące spostrzeżenie, że zaniechania wszelkich wojen domagają się z reguły ci, którzy nie ulegają mitom” – stwierdza M. Szyszkowska¹⁶.

¹⁴ Wprowadzenie do programu II ogólnopolskiej Konferencji *Auschwitz i Holokaust na tle zbrodni ludobójstwa w XX wieku „Oblicza sprawiedliwości”* 27-30 czerwca 2011, Oświęcim.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ M. Szyszkowska, *Wprowadzenie*, w: *Pacyfizm czy zagłada*, red. M. Szyszkowska, Warszawa 1996, s. 11.